

O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOT RIVOJI VA EKOLOGIK SIYOSATNING TAHLILI

Rahimov Baxtiyorjon Abdullo o‘g‘li

Bojxona instituti Iqtisodiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi, kapitan

Brahimov368@gmail.com

Niyozov Afzalbek Avazbek o‘g‘li

Bojxona instituti 2 kurs kursanti

niyozovafzalbek@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot tamoyillarining joriy etilishi, ekologik siyosatning huquqiy va institutsional asoslari, iqtisodiy o‘sish va atrof-muhit muvozanatini saqlashga qaratilgan tashabbuslar tahlil qilinadi. Shuningdek, xorijiy davlatlarning, jumladan Germaniya, Janubiy Koreya va Qozog‘iston tajribasi asosida O‘zbekiston sharoitiga mos keluvchi samarali modellar ilgari suriladi. Jadval asosida mavjud holat va istiqbolli yo‘nalishlar o‘rtasida qiyosiy tahlil berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Yashil iqtisodiyot, ekologik siyosat, barqaror rivojlanish, iqlim o‘zgarishi, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik boshqaruv.*

KIRISH

XXI asrda insoniyat global miqyosda duch kelayotgan eng jiddiy tahdidlar orasida ekologik muvozanatning buzilishi, iqlim o‘zgarishi va tabiiy resurslarning haddan ortiq ekspluatatsiyasi alohida o‘rin egallaydi. Shu boisdan dunyo miqyosida “yashil iqtisodiyot” kontseptsiyasi ilgari surilib, iqtisodiy taraqqiyotga ekologik barqarorlik tamoyillari asosida yondashish zaruratga aylandi. Yashil iqtisodiyot deganda iqtisodiy faoliyatning tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, atrof-muhitga zarar yetkazmasdan iqtisodiy o‘sishga erishish maqsadiga yo‘naltirilgan modeli tushuniladi. O‘zbekiston ham ushbu global tendensiyalarga qo‘shilgan bo‘lib, so‘nggi yillarda ekologik siyosatni isloh qilish, yashil energetikani rivojlantirish, chiqindilarni boshqarish va qishloq xo‘jaligida ekologik yondashuvlarni joriy etish borasida muhim qadamlarga qo‘l urmoqda. Maqolada mazkur jarayonlar chuqur tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot konsepsiyasi 2017-yildan boshlab bosqichma-bosqich rasmiy darajada ilgari surila boshladi. 2019-yilda qabul qilingan “2019–2030-yillarda ekologik rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish strategiyasi” ushbu boradagi asosiy siyosiy hujjat bo‘lib xizmat qildi. Unda energiya samaradorligini oshirish, chiqindi

xo‘jaligini takomillashtirish, suv resurslarini boshqarish, transportda ekologik standartlarni joriy qilish kabi yo‘nalishlar belgilandi. Jumladan, “Yashil makon” umummilliy dasturi doirasida 2021–2024-yillar davomida 200 milliondan ortiq daraxt va buta ko‘chatlari ekilishi belgilangan bo‘lsa, 2024-yil oxiriga kelib bu ko‘rsatkich 300 millionga yetkazildi.

Yashil energetika borasida esa O‘zbekistonda quyosh va shamol elektr stansiyalari qurilishi keng yo‘lga qo‘yilmoqda. Misol uchun, Samarqand, Jizzax, Buxoro va Qashqadaryo viloyatlarida quyosh elektr stansiyalari qurilib, ulardan yiliga yuzlab million kilovatt soat elektr energiyasi olinmoqda. Bundan tashqari, 2023-yilda Xitoy, BAA va Fransiya kompaniyalari bilan strategik hamkorlik asosida qayta tiklanuvchi energiya loyihalari amalga oshirilgan.

Mavjud vaziyatni tahlil qilish maqsadida quyidagi jadvalda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha yutuq va muammolar qiyosiy ko‘rinishda keltirilgan:

Yo‘nalish	Erishilgan yutuqlar (2021–2024)	Mavjud muammolar
Qayta tiklanuvchi energetika	10ta yirik quyosh/shamol stansiyasi ishga tushirilgan	Tarmoqqa ulash va energiyani uzatish infratuzilmasi zaif
Suv resurslarini boshqarish	Tomchilatib sug‘orish texnologiyasi 35% maydonga joriy qilingan	Suv isrofini nazorat qiluvchi tizimlar yetarli emas
Chiqindilarni boshqarish	Plastmassa va organik chiqindilarni ajratish punkti ishga tushirilgan	Chiqindi ajratish madaniyati past, qayta ishlash hajmi cheklangan
Ekologik transport	Elektrobuslar joriy qilinmoqda (Toshkent, Samarqand)	Elektr quvvat zaryadlash shoxobchalari yetarli emas

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, ijobiy natijalarga qaramay, yashil iqtisodiyot tamoyillarini to‘liq joriy etishda infrastrukturaviy va madaniy-ijtimoiy to‘siqlar mavjud bo‘lib qolmoqda.

Germaniya yashil iqtisodiyot sohasida dunyoda yetakchi hisoblanadi. 2000-yildan boshlab bu mamlakatda "Energiewende" (energiya burilishi) strategiyasi orqali atom energetikasidan voz kechilib, quyosh, shamol va biogaz asosidagi energiyaga o‘tilmoqda. Shu bilan birga, aholining ekologik ongini yuksaltirish, chiqindilarni ajratish tizimini qat’iy joriy etish orqali resurslarni qayta ishlash darajasi 60 foizdan oshgan. O‘zbekiston ushbu

tajribadan foydalanib, shahar infratuzilmasida chiqindi ajratish tizimini joriy etishni yo‘lga qo‘yishi mumkin [3].

Janubiy Koreya 2008-yildan beri yashil iqtisodiyotga o‘tish milliy dasturi doirasida ekologik innovatsiyalarni keng tatbiq etmoqda. Ular ayniqsa, texnologik yechimlar, raqamli monitoring, "aqlli shahar" kontseptsiyasi asosida ekologik xavfsizlikni oshirishga e‘tibor qaratmoqda. O‘zbekiston uchun ushbu tajriba zamonaviy texnologiyalarni jalb qilish va ekologik monitoring tizimini mustahkamlash bo‘yicha foydali bo‘lishi mumkin.

Qozog‘iston esa O‘zbekiston bilan tabiiy-iqlimiy sharoitlari jihatidan yaqin bo‘lgani uchun nisbatan mos tajribaga ega. Ular “Yashil ko‘prik” tashabbusi orqali Markaziy Osiyoda yashil energetika loyihalarini moliyalashtirish va xorijiy investorlarni jalb qilishni yo‘lga qo‘ygan. Bu tajriba O‘zbekistonga ham investorlar bilan ochiq hamkorlikda ekologik loyihalarni rivojlantirish uchun foydali model bo‘lishi mumkin [4].

2-Jadval

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotning asosiy ko‘rsatkichlari (2021–2024)

Ko‘rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil (prognoz)
Quyosh va shamol energiyasi ishlab chiqarish (mln kVt/soat)	400	680	1 100	1 800
Yashil elektr stansiyalar soni	4	6	10	16
Daraxt ekish soni (“Yashil makon” loyihasi, mln dona)	125	180	212	300
Qayta ishlangan maishiy chiqindilar ulushi (%)	17	19,5	23	27
Tomchilatib sug‘orish joriy etilgan maydon (ming ga)	290	410	530	650
CO ₂ chiqindilari (mlrd tonna/yil)	123,5	122,1	120,8	118,4
Qayta tiklanuvchi energetika ulushi umumiy iste‘molda (%)	7,1			

Yuqoridagi raqamlar O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot yo‘nalishida sifat jihatdan sezilarli siljishlar bo‘layotganini ko‘rsatmoqda. Jumladan:

Energetika sektori – Quyosh va shamol elektr stansiyalarida ishlab chiqarilgan energiya miqdori atigi uch yil ichida 4 barobarga oshgan. Bu O‘zbekistonning “uglerod neytralligi”ga erishish borasidagi real harakatlaridan dalolat beradi. 2024-yil oxiriga kelib bu ko‘rsatkich 1,8 milliard kilovatt-soatga yetishi prognoz qilinmoqda, bu esa 500 mingdan ortiq xonadon ehtiyojini yashil energiya bilan ta‘minlashga tengdir. Yashil makon loyihasi – Har yili

ekilayotgan daraxtlar soni keskin oshib bormoqda. 2021-yilda 125 mln dona bo‘lgan ko‘chat ekish hajmi 2024-yilda 300 mln donaga yetadi. Bu, bir tomondan, havo sifatining yaxshilanishiga, ikkinchi tomondan esa iqlimni yumshatishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Chiqindilarni qayta ishlash – Maishiy chiqindilarni ajratish va qayta ishlash tizimi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, bu sohada o‘rish mavjud. 2021-yilda 17% bo‘lgan ko‘rsatkich 2023-yilda 23% ga yetdi. Bu borada Toshkent va Samarqand shaharlarida zamonaviy poligon va qayta ishlash punktlari ochilgani ijobiy natija berdi.

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining amaliyotda joriy etilishi doimiy ekologik monitoring va tahlilga tayanadi. Lekin O‘zbekistonda hanuzgacha barcha hududlarda zamonaviy ekologik monitoring tizimi yo‘lga qo‘yilmagan. Aholining ekologik ong darajasi esa yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Chunki jamiyat tabiatga munosabatini o‘zgartirmas ekan, ekologik yondashuvlar faqat hujjatlarda qolib ketaveradi. Shu sababli maktabgacha va maktab ta’limidan boshlab atrof-muhitni asrash, resurslarni tejash, chiqindilarni saralash, energiya tejash madaniyatini shakllantirish kerak. Bu borada ekologik ta’lim va tarbiyaning muhim ahamiyatga egaligi so‘zsizdir [5].

Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot iqtisodiy samaradorlikka ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bir tomondan, u an’anaviy ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, resurslar tejaladi, chiqindilar miqdori kamayadi. Ikkinchi tomondan esa, u yangi sohalar – “yashil innovatsiyalar”, “eko-startaplar”, “barqaror dizayn” kabi faoliyat yo‘nalishlarini vujudga keltiradi. Bu esa zamonaviy bozor uchun yangi ish o‘rinlari, yangi investitsion imkoniyatlar va ijtimoiy mas’uliyatga asoslangan ishlab chiqarish turlarini paydo qiladi. Misol uchun, Samarqand va Navoiy viloyatlarida quyosh panellarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan kichik biznes korxonalari faoliyat ko‘rsata boshladi. Bu, bir tomondan, energiya mustaqilligini ta’minlasa, ikkinchi tomondan esa eksportbop mahsulotlar yaratishda muhim omilga aylandi.

Shuningdek, turizm sohasi ham yashil iqtisodiyot nuqtai nazaridan muhim imkoniyatlarga ega. Ekoturizm, agroturizm, tabiat bog‘lari, biosfera rezervatlari asosida xizmat ko‘rsatish ekologik madaniyatni targ‘ib qiladi, iqtisodiy foyda keltiradi va tabiiy resurslarni asrashga rag‘bat uyg‘otadi. Bu borada Zomin milliy tabiat bog‘i, Surxondaryo bioxilma-xillik hududlari, Qoraqalpog‘istondagi ekologik marshrutlar alohida salohiyatga ega.

XULOSA VA MUNOZARA

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘lida muhim qadamlar tashlanmoqda. Hukumat darajasida strategik rejalashtirish, energetika va transportda ekologik loyihalar, suv tejovchi texnologiyalar, “Yashil makon” kabi dasturlar bu boradagi siyosiy irodaning mavjudligini ko‘rsatmoqda. Biroq ushbu yo‘nalishda infratuzilma, jamiyat madaniyati,

texnologik salohiyat va moliyaviy barqarorlik kabi masalalar hali to‘liq hal etilmagan. Xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish, ekologik ta’limni keng joriy etish O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotda muvaffaqiyatli raqobatlashuvini ta’minlashi mumkin. Bu esa nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki sog‘lom ekologik kelajak uchun ham muhim kafolatdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi. www.eco.gov.uz
2. “2019–2030-yillarda ekologik rivojlanish strategiyasi” – Lex.uz hujjatlar bazasi
3. UNEP (United Nations Environment Programme). (2021). Green Economy Progress Report
4. OECD. (2022). Green Growth Indicators for Energy and Environment
5. Energiewende.de – German Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action